

sonstigen unbekanntem Quelle: 2 Bd. – Zurich; Lpz.; Wien, 1924. – S. 298–299.

¹⁸Ibid. – С. 44–46.

¹⁹Ibid.

²⁰Иванов Р. Ф. Дипломатия Авраама Линкольна. – М., 1987. – С. 215.

²¹Сэндберг К. Авраам Линкольн. – М., 1961. – С. 390–391.

²²Шерр И. Трагедия в Мексике. – С.Пб., 1874. – С. 187.

²³Малкин М. М. Гражданская война в США и царская Россия. – М.; Л., 1939. – С. 45.

²⁴Нечаева Т. Ю. Эволюция русских общественных представлений о Мексике (вт. пол. XIX – нач. XX вв.). Дис. ... канд. ист. наук. – М., 1997. – С. 86–87.

²⁵Панченкова М. П. Международная печать о целях мексиканской экспедиции 1861–1867 гг. // Ученые записки историко-архивного института. – М., 1957. – Т. 9. – С. 270.

²⁶Нечаева Т. Ю. Эволюция русских общественных представлений о Мексике (вт. пол. XIX – нач. XX вв.). – С. 89.

Надійшла до редколегії 10.03.05

Г. М. Виноградов

Дніпропетровський національний університет

ПРИНЦИПИ ЛОКАЛІЗАЦІЇ В ПОДНІПРОВ'І, ПРИЧОРНОМОР'І ТА ПРИАЗОВ'І ГОТСЬКОГО «ОЮМУ» ТА НОРМАНСЬКОЇ «ВЕЛИКОЇ ШВЕЦІЇ»

Рассмотрены присущие средневековой интеллектуальной элите ведущие теологические и светские принципы локализации мифологических прародин древних германцев и норманов на территории Среднего и Нижнего Поднепровья, Северного Причерноморья та Приазовья.

Показовою рисою наукової ефективності та переконливості регіональних досліджень є максимально гармонійне поєднання рівня їх об'єктивної тематичної, територіальної та часової периферійності з більш глобальними теоретико-методологічними та хронотопними

проектами. І навпаки, масштабні гуманітарні науково-синтетичні конструкти демонструють власну життєздатність та гнучкість через міцні зв'язки з регіональними, прикладними студіями, доводячи універсальність застосованих дослідницьких методів та принципів. Завдання суттєво ускладнюється, проте набуває, безсумнівно, більшої привабливості, коли та чи інша проблема вирішується з максимальним урахуванням світоглядних позицій, ментальних та поведінкових стереотипів досліджуваної епохи, тобто коли науковець утримується від «нав'язування» минулому невластивих йому рис. Окреслені вище вимоги можуть бути застосовні для дослідження тих принципів, якими керувалися представники середньовічної християнської еліти, формулюючи та виконуючи надзвичайно складне як для того часу завдання обґрунтування територіальних та владних претензій варягів-язичників на Східну Європу, коли правлячій еліті останніх, зокрема першим Рюриковичам на Русі, конче необхідно було знайти переконливі аргументи для іудейсько-мусульманського Хозарського каганату та християнської Візантійської імперії щодо легітимізації своєї влади над територіями, стосовно яких останні теж мали власні амбіції.

Слід зазначити, що спочатку іудейська, а пізніше – християнська та ісламська монотеїстичні цивілізації керувалися відмінними від античних, язичеських та інших політеїстичних культурно-історичних типів принципами обґрунтування претензій на території, титули тощо, орієнтуючись у першу чергу на біблійну догматику та символіку, стилізуючи під абсолютно авторитетні взірці Старого та Нового Завіту реальні політичні, культурні та інші відносини. Регіон східноєвропейського Подніпров'я об'єктивно став напруженою контактною зоною між, з одного боку, скандинавами – носіями пасіонарної активності, а з іншого, хозарами та візантійцями як носіями трьох найбільш розвинутих на той час релігійних доктрин; крім того, слід враховувати присутність інтересів у досліджуваному регіоні місцевих слов'янських та тюркських племенних союзів, а також Болгарії, яка, з огляду на походження болгар-тюркоїдів та факт створення останніми в межах Аварського каганату на межі VI–VII ст. на Північному Кавказі та Лівобережній Україні Великої (Чорної) Болгарії, теж мала в Подніпров'ї геополітичну зацікавленість. Отже, норма-

нам треба було продемонструвати опонентам настільки переконливі докази власних владних прав на Східну Європу в цілому на та регіон Подніпров'я зокрема, щоб останні, якщо і не змирилися б з претензіями варягів, у будь-якому разі визнали б їх за гідних рівноправних конкурентів. Досягнути окресленої мети можна було тільки звернувшись до авторитетних біблійних положень (у першу чергу Старого Завіту, оскільки їх визнавали й іудеї, і християни, і мусульмани), а також до прецедентів історичного минулого, авторитет яких був безсумнівним. Серед останніх провідне місце посідали обставини не тільки перебування на протязі II–IV ст. у Подніпров'ї, Причорномор'ї та Приазов'ї германських племен готів, але, що особливо важливо, і пов'язування останніми з зазначеними регіонами своєї міфологічної прабатьківщини – так званого «Ойуму» (Oium, як уперше зафіксовано в латиномовних джерелах), авторитет якого був настільки високим, що не випадково інтелектуальна еліта норманів прагнула максимально гармонійно пов'язати з ним власну міфологічну прабатьківщину – «Велику Швецію» (Svitjod hinn mikla), з якої предки вікінгів вийшли до Скандинавії та звідки походили варязькі язичеські боги та скандинавський верховний бог Одін.

Історіографічна традиція дослідження готської та норманської проблематики в цілому, зокрема обставин перебування германських племен на теренах Східної Європи у II–IV ст. та пізнішого утвердження тут вікінгів у VIII–IX ст., нараховує численну кількість досліджень, виконаних представниками різних національних наукових шкіл, політичних, ідеологічних та теоретико-методологічних напрямків. Серед авторитетних узагальнюючих досліджень готської проблематики в контексті такого глобального явища, як «велике переселення народів» слід назвати праці Р. Хахмана, Х. Вольфрама, В. Краузе, О. Пріцака, Х. Ловмянського, В. Буданової, М. Щукіна та ін.¹; проблемою локалізації «Ойуму» спеціально займалися такі знані фахівці, як Г. Вернадський, Х. Вольфрам, Х. Ловмянський, Т. Левицький, В. Буданова, В. Топоров, М. Щукін². Археологічні, лінгвістичні, культурологічні та інші аспекти поширення влади норманів на Східну Європу безпосередньо цікавили таких науковців, як Г. Вернадський, В. Краузе, Е. Шварц, Х. Ловмянський, Т. Левицький, Х. Вольфрам, О. Скржинська, В. Топоров, В. Буданова, М. Брайчев-

ський, М. Щукін та ін.³; слід також мати на увазі, що цією проблемою тією чи іншою мірою займалися вчені, які досліджували становлення давньоруської державності: Г. Вернадський, Х. Пашкевич, С. Франклін, Д. Шепард, О. Прицак, М. Сverdлов⁴. Проте слід визнати, що спеціально питання про зв'язок міфологем «Оюму» та «Великої Швеції» з проблемою легітимізації влади норманів у Східній Європі, краєзнавчими аспектами дослідження Подніпров'я та, що особливо важливо, з принципами обґрунтування представниками середньовічної інтелектуальної еліти територіальних та владних претензій варягів на згадані регіони в такому узагальнюючому комплексі не ставилося, тому метою даної наукової розвідки є спроба гармонійно поєднати наведені компоненти в єдиний дослідницький континуум. Завдання логічно витікають зі сформульованої мети, а саме: 1) охарактеризувати суть основних середньовічних принципів осмислення історичної інформації, її кодування, трансляції та використання; 2) проаналізувати, в який спосіб представники середньовічної інтелектуальної еліти спромоглися поєднати біблійні та патристичні уявлення про розподіл територій ойкумени між владними структурами та претензіями норманів на Східну Європу; 3) розглянути аргументи, за допомогою яких міфологему «Великої Швеції» – міфологічної скандинавської прабатьківщини, було гармонійно пов'язано з іншою міфологемою, яка виступила як історичний прецедент та еталон, а саме з готською міфологічною прабатьківщиною «Оюмом»; 4) обґрунтувати наукову гіпотезу про те, що найбільш вірогідною локалізацією «Великої Швеції» та «Оюму» має бути найімовірніше Середнє Подніпров'я (припускаючи також можливість і Приазов'я), оскільки саме воно логічно поєднувало зазначені міфологеми з авторитетною навіть у християнському контексті міфологемою «Велика Скіфія».

У теоретико-методологічному плані крім традиційних дослідницьких принципів (історизму, об'єктивності, науковості) та методів аналізу (системного, історико-порівняльного, ретроспективного тощо) акцент зроблено на семиологічних методах, оскільки останні зорієнтовані на вивчення історичних процесів як знакових систем, а досліджуване середньовіччя і було періодом свідомої та висококваліфікованої символізації всіх без винятку відносин та принципів кодування історичної інформації. ↓

Джерельною основою нашого дослідження стала досить фрагментарна, а отже, відповідно, унікальна інформація стосовно готського «Оюму» (міститься практично тільки в кількох фразах розділів 27–28 «Гетики» історика VI ст. Йордана) та скандинавської «Великої (Холодної) Швеції» в «Колі земному» ісландського історика XIII ст. Сноррі Стурлусона та ісландської «Саги про Ськьольдунгів» того ж періоду. Різниця в датуванні зазначених славнозвісних історичних пам'яток тим не менше свідчить про ту важливу для нашої теми обставину, що в обох випадках джерела створювалися в період, коли, з одного боку, готи почали християнізуватися (у середині IV ст. за арианським обрядом), а з іншого – інтелектуальна еліта норманів активно прагнула переосмислити під кутом зору вже християнської догматики культурне та історичне надбання попередньої язичеської доби. Історична дистанція в кілька століть (у першому випадку – IV–VI ст., у другому – IX–XIII ст.) була об'єктивно необхідна для спокійного та вдумливого осмислення складних питань переконливої та обґрунтованої адаптації політеїстичного язичества з його специфічними правилами та монотеїстичної біблійної догматики зі своїми принципами⁵.

По-перше, біблійні догмати формулювали обов'язкові для виконання будь-якою християнською та ісламською країною середньовічної доби правила стосовно обґрунтування прав на території та титули. Хоча б найменший відступ від правил тлумачився не просто як злочин, а як гріх, що для віруючої людини було втратою можливості потрапити до Царства Небесного та загубити безсмертну душу, тому не дивно, що обов'язковості виконання відповідних біблійних вимог приділялася така увага на протязі всього середньовіччя. Владні структури тих чи інших етносів (у нашому випадку – норманів), що через історичні обставини потрапляли до сфери впливу згаданих християнських та ісламських правил, які ґрунтувалися, з одного боку, на вітхозавітних іудейських догматах, а з іншого – враховували характерні для Нового Завіту та Корану правила, мусили адаптувати власні язичеські принципи владного опанування нових територій (у нашому випадку – Східної Європи, зокрема Подніпров'я) до чинних «правил гри», які диктували країни, що притримувалися монотеїстичних віросповідань. Оскільки всі без винятку відносили в реальності в середньовіччі розглядалися як тимчасове втілення символіч-

них, а отже, вічних та незмінних у своїй суті біблійних взірців, то еталоном правильності та, як для розглядуваних часів, богоугодності й абсолютної виправданості, інтелектуальна еліта прагнула, з одного боку, налаштувати представників світської еліти на виконання певних поведінкових степеотипів, а з іншого – осмислювала та задовувала необхідну для нормального функціонування суспільства інформацію. Унаслідок цього символічне, осмислене через призму Святого Письма, вважалося більш важливим та визначальним, ніж реальне, яке розглядалося як суєтне, потенційно гріховне, обмежене в часі та просторі. Отже, чим більш символічно насиченими ставали політичні, ідеологічні, культурні відносини, тим більше в очах сучасників вони ставали наближеними до вічного, а отже – Творця.

Йорданом із на сьогодні незрозумілих міркувань не було зроблено переконливого пояснення стосовно локалізації «Оюму», що сприяло появі кількох гіпотез із цього приводу (Г. Вернадського, Х. Вольфрама, Х. Ловмянського, Т. Левицького, В. Буданової, М. Щукіна та ін.⁶); крім того, візантійсько-готський історик утримався навіть від натяків та алюзій, які б дозволили адаптувати дохристиянський історичний досвід германських етносів до біблійної догматики. Скандинавська ж інтелектуальна традиція виявилася більш послідовною та принципово налаштованою: «Велика (Холодна) Швеція» була досить переконливо як для свого часу «прив'язана» до «Великої Скіфії», інформація про розташування якої бралася з античних та ранньохристиянських візантійських історичних та географічних творів і свідчила на користь скандинавам (від Північного Причорномор'я до Прибалтики; у Птолемея навіть Балтійське море мало назву Сарматського а Європейська Сарматія розташовувалася на теренах практично всієї Центрально-Східної та Східної Європи). Більше того: оскільки спільне германське походження готів та варягів не викликало сумніву, а етнічне формування готів пов'язувалося з островом Готланд, розташованим у Балтиці біля узбережжя Швеції, то пізніший реальний і, що особливо важливо, символічний збіг «Великої Скіфії», «Оюму» та «Великої Швеції» в Подніпров'ї та Причорномор'ї гармонійно поєднував регіон походження готів та норманів з територіями, на які вони висували власні претензії. Але якщо готи в Південно-Східній Європі ще не мали конкурентів з новими прави-

лами (у II–IV ст. християнска релігія тільки-но починала процес легітимізації в Римській імперії), то нормани вже від самого початку появи в зазначеному регіоні (згідно із сучасними уявленнями – на межі VIII–IX ст.) стикнулися з могутніми Візантійською імперією та Хозарським каганатом. Перша розглядала себе лідером християнської цивілізації та всього цивілізованого людства (ойкумени, тобто сукупності територій, які прямо чи посередньо згадуються у Святому Письмі), а також повноправним спадкоємцем Римської імперії; Хозарії, у свою чергу, вдалося поєднати елементи іудаїзму, який сповідувала верхівка, ісламу (під тиском арабів із середини VIII ст. почали ісламізуватися волзькі булгари та інші піддані Хозарії) та християнства (візантійські колоністи в Криму, Північному Причорномор'ї та на Русі, коли остання номінально була до середини 60-х рр. X ст. хозарським васалом).

Наполегливе прагнення вже християнських інтелектуалів вийти на «Велику Скіфію» пояснюється в першу чергу тим, що скіфи під назвою «ашкуз» фігурують у 10-й главі вітхозавітньої Книги Буття, присвяченої містичному етногенезу, що автоматично робило власне скіфів та споріднених із ними етнічно та культурно сарматів, аланів, роксоланів тощо біблійними народами, на територіальні та владні претензії яких лягала Божа Благодать із відповідними характерними для середньовіччя правовими наслідками.

Згідно з теорією скандинавських інтелектуалів у регіонах Північного Кавказу та Подніпров'я беруть початок вірування у верховного язичеського бога Одіна та найближчих до нього богів – асів (своєрідний аналог іудейських, християнських та ісламських ангелів-вісників), яких, у свою чергу, виводили від троянців, виходячи в такий спосіб на авторитетний античний культурний простір. Від назви асів, як вважали, походить назва «Азія» (слід нагадати, що Птолемей та наступна середньовічна та ранньомодерна історична традиція Азійську Сарматію розташовувала на схід від Дону або, за іншими версіями, Дніпра). Біблійна ж етногенетична традиція з Північним Кавказом та Подніпров'ям пов'язувала локалізацію містичної країни Магог, де надана Богом влада належала князю Рошу (показово, що давньоруські інтелектуали саме від цього імені виводили назву «Русь») та нащадкам сина Ноя Яфета (зокрема Мешеха, чи у грецькій вимові – Мосха, від імені якого в середньовіччі виводилися ім'я

польського князя Мешка, тривале іменування росіян «мосхи» та, власне, також назва Москва). У такий спосіб язичеська антична та скандинавська культурні традиції ідеально адаптувалися до біблійних уявлень про благодатні території, що конче необхідно було нормам для реалізації власних владних амбіцій щодо Східної Європи, яка вже потрапила у сферу компетенції Візантії та Хозарії. Тому не дивно, що східнослов'янські племінні політичні та інтелектуальні еліти так були зацікавлені саме в норманській династії, яка б стала на чолі Давньоруської державності й забезпечила реальну можливість утворення незалежної від каганату та імперії держави.

Таким чином, на теренах сучасної України, зокрема, з одного боку, Подніпров'я (в районі Дніпропетровської, Кіровоградської та Полтавської областей), а з іншого – Північного Причорномор'я та Приазов'я, на межі античного та ранньосередньовічного періодів склалися унікальні культурно-політичні ситуації, які дозволили інтелектуалам продемонструвати свою майстерність стосовно гармонійного поєднання елементів язичеської та власне християнської культур навколо проблеми готсько-норманського континууму, який, крім того, включав також скіфсько-сарматські, слов'янські, іудейські, тюркські та інші етнічні компоненти, а також іудейські, християнські та ісламські теологічні складники. На наш погляд, найвірогіднішим регіоном, де усі зазначені складові частини найбільш ідеально комбінувалися, було Середнє та Нижнє Подніпров'я, що робить його, без перебільшення, надзвичайно важливим у перебігу політичних, етнічних, культурних та інших процесів не тільки власне Південно-Східної Європи пізньоантичного та ранньосередньовічного часу, але й більш масштабних територіальних та часових діапазонів. Оскільки сформульовані вище положення в запропонованих концептуальних вимірах пропонуються вперше, автор дотримується виключно гіпотетичної позиції, цілком усвідомлюючи можливість існування інших теоретико-методологічних та прикладних наукових підходів до досліджуваної теми.

Примітки

¹*Hachmann R.* Die Germanen. – München, 1978; *Hachmann R.* Die Goten und Skandinavien. – Berlin, 1970; *Wolfram H.* Geschichte der Goten. – München,

1979; *Вольфрам Х.* Готы: От истоков до середины VI века (опыт исторической этнографии). – С.Пб., 2003; *Krause W.* Handbuch des Gotischen. – Munchen, 1953; *Прицак О.* Походження Русі: Стародавні скандинавські джерела (крім ісландських саг). – К., 1997. – Т. 1; *Lowmianski H.* Poczatki Polski. – Warszawa, 1963. – Т. 1; *Ловмянский Х.* Русь и норманны. – М., 1985; *Буданова В. П.* Варварский мир эпохи Великого переселения народов. – М., 2000; *Она же.* Готы в эпоху Великого переселения народов. – 2-е изд., испр. и доп. – С.Пб., 1999; *Щукин М. Б.* Готский путь: Готы, Рим и черняховская культура. – С.Пб., 2005; *Он же.* На рубеже эр: Опыт историко-археологической реконструкции политических событий III в. до н.э. – I в. н.э. в Восточной и Центральной Европе. – С.Пб., 1994.

²*Vernadsky G.* Ancient Russia. – New Haven., 1943; *Wolfram H.* Geschichte der Goten...; *Lowmianski H.* Poczatki Polski...; *Lewicki T.* Zagadnienie Gotow na Krymie // *Przegląd Zachodni.* – 1951. – R. 7, T. 2, № 5-8. – S. 77–99.; *Буданова В. П.* Варварский мир эпохи Великого переселения народов...; *Топоров В. Н.* Древние германцы в Причерноморье: Результаты и перспективы // Балто-славянские исследования. 1982 г. – М., 1983. – С. 227–263.; *Он же.* Oium Иордана (*Getica*, 27–28) и готско-славянские связи в Северо-Западном Причерноморье // Этногенез народов Балкан и Северного Причерноморья: Лингвистика, история, археология. – М., 1984. – С. 128–142; *Щукин М. Б.* Готский путь: Готы, Рим и черняховская культура...; *Он же.* На рубеже эр: Опыт историко-археологической реконструкции...

³*Брайчевський М. Ю.* Готи в Надчорноморщині (до постановки проблеми) // Археологія. – 1989. – № 1. – С. 102–113.; *Иордан.* О происхождении и деяниях гетов (*Getica*) / Пер. и ком. Е. Ч. Скржинской. – М., 1960. – 436 с.; *Ловмянский Х.* Русь и норманны...; *Топоров В. Н.* Древние германцы в Причерноморье: Результаты и перспективы...; *Он же.* Oium Иордана (*Getica*, 27–28) и готско-славянские связи...; *Krause W.* Handbuch des Gotischen...; *Lewicki T.* Zagadnienie Gotow na Krymie...; *Lowmianski H.* Poczatki Polski...; *Schwarz E.* Die Urheimat der Goten und ihre Wanderungen ins Weichselland und nach Sudrussland // *Saeculum.* – 1953. – Bd. 4. – H. 1. – S. 13–26.; *Vernadsky G.* Ancient Russia...

⁴*Брайчевський М. Ю.* Готи в Надчорноморщині (до постановки проблеми)...; *Буданова В. П.* Варварский мир эпохи Великого переселения народов...; *Она же.* Готы в эпоху Великого переселения народов...; *Вольфрам Х.* Готы: От истоков до середины VI века (опыт исторической этнографии)...; *Топоров В. Н.* Древние германцы в Причерноморье: Результаты и перспективы...; *Он же.* Oium Иордана (*Getica*, 27–28) и готско-славянские связи...; *Щукин М. Б.* Готский путь: Готы, Рим и черняховская культура...; *Он же.* На рубеже эр: Опыт историко-археологической реконструк-

ци...; *Vernadsky G. Ancient Russia...*; *Wolfram H. Geschichte der Goten...*

⁵*Иордан. О происхождении и деяниях гетов (Getica)...*; Младшая Эдда / Изд. подг. О. А. Смирницкая и М. И. Стеблин-Каменский. – Л., 1970; *Снорри С. Круг Земной.* – М., 1980; Старшая Эдда: Древнеисландские песни о богах и героях / Пер. А. И. Корсун; ред., вст. ст. и ком. М. И. Стеблин-Каменского. – М.; Л., 1963.

⁶*Vernadsky G. Ancient Russia...*; *Франклин С. Начало Руси. 750–1200 / С. Франклин, Д. Шепард.* – С.Пб., 2000; *Прицак О. Походження Русі...*

Надійшла до редколегії 24.02.05

С. С. Троян

*Рівненський інститут слов'янознавства
Київського славистичного університету*

НІМЕЦЬКІ КОЛОНІАЛЬНІ ТОВАРИСТВА 80-х рр. XIX ст.: НІМЕЦЬКИЙ КОЛОНІАЛЬНИЙ СОЮЗ І ЙОГО ДІЯЛЬНІСТЬ

Рассмотрены обстоятельства образования и деятельности в 1880-х гг. одного из мощнейших колониальных объединений на территории кайзеровской Германии – Немецкого колониального союза. Прослежена его роль в осуществлении колониальной пропаганды и первых колониальных захватов правительства Отто фон Бисмарка.

Утворення на початку 1871 р. Німецької імперії кардинально вплинуло на геополітичну розстановку сил на території Європи. Водночас у різних колах німецького суспільства і навіть політикуму почали лунати заклики до вступу на шлях заокеанської колоніальної експансії. Розвиток колониального руху призвів до того, що з кінця 70-х рр. у Німеччині виник ряд організацій, союзів, товариств, які зайнялися колониально-пропагандистською діяльністю. Володіючи великими капіталами, значним впливом на громадську думку та урядові структури, вони активізували колониальну пропаганду й сприяли вступу Німецької імперії на шлях заокеанської колониальної політики.